



AKIKET HOMLOKON CSÓKOLT POMONA ISTENASSZONY

Fajtamentés és közösségépítés a tündérkertekben

A Kárpát-medence ősi gyümölcsfajtáinak valaha volt legnagyobb gyűjteménye jött létre a tündérkertek alapításával, melynek célja – a sokszor utolsó egyedek megmentésén túl – e felbecsülhetetlen érték megismertetése és továbbörökítése. Az elmúlt ezer év alatt eleink olyan, a kórokozóknak ellenálló, szárazságtűrő és gasztronómiai szempontból is sokféle felhasználási módot nyújtó gyümölcsfákat válogattak össze, hogy minden évszakban, sőt, az adott évszak teljes ideje alatt jutott gyümölcs az asztalra – akár frissen, akár aszalva, vagy éppen ecetnek, pálinkának, bornak feldolgozva. Egykor minden községnek megvoltak az egyedi, régi fajtái. A sokszínűség és az ellenálló képesség évszázadokon át biztosította fennmaradásukat, szinte teljes pusztulásukhoz és az ősi tudás elfelejtéséhez azonban néhány évtized is elegendőnek bizonyult. Kovács Gyula az 1980-as években erdészként kezdett foglalkozni az őshonos fajták megőrzésével, amikor a Göcsej szívében látta a gyümölcsfákat és a régi kultúra emlékeit is elpusztulni. Álmának megvalósításához társakra lelt Szarvas József színész és Ambrus Lajos író személyében. Kezdeményezésükre ma már az egész Kárpát-medencét átszövő hálózat jött létre: a mintegy kétszáz tündérkertben összesen több mint háromezer régi magyar fajta – alma, körte, szilva, cseresznye, meggy, naspolya, birs, berkenye, mandula és barack megannyi változatának – egyedeit őrzik és ápolják. Ezek a génbankok az oltványok biztosítása mellett a hagyományok továbbadásának számos területén jeleskednek, hiszen a pomológiai leíráson túl az egyes fajtákhoz kötődő gasztronómia, és a hozzá köthető mesék és dalok is örökségünk részét képezik. Még megbecsülni sem lehet, hogy hány fajta pusztult ki az elmúlt évtizedekben, mely folyamatnak sajnos a jelenlegi hazai törvényi szabályozás is kedvez. Ugyanakkor, éppen a klímaváltozás okán, egyre többen ismerik fel az ellenálló ősi, helyi fajták, és a fajtamegőrző munka jelentőségét. Kovács Gyula pomológussal Szarvas József színművész beszélgetett.



► **Szarvas József:** Mindazt, amit színészként az őshonos gyümölcsészetről tudok, **Kovács Gyulától** tanultam. Amikor én Viszákra keveredtem, ez az őrségi falu arról volt nevezetes, hogy itt nem történik semmi. Aztán később rájöttem, hogy ez erős túlzás – talán úgy fogalmazhatnánk, hogy alig történik valami, ami a megmaradásról szól. Pesti gyűtmentként érkeztem, aki mindent mindenkinél jobban tud, és azt hittem, hogy a lelkesedésem elegendő ahhoz, hogy valamilyen módon, segítő szándékkal belefolyjak egy közösség életébe. 2007-ben megépült a pajtaszínház, majd a galéria, előadásokkal, koncertekkel, kiállításokkal, galériai műhelymunkával, ami azonban a helyieket kezdetben egyáltalán nem érdekelte. Közben megtapasztalhattam a népesség fogyását, a pusztulást. Megragadott Gyula tevékenysége, akivel 2002-ben találkoztam. Megtudtam tőle, hogy a pusztulás kézzelfogható a gyümölcsfáinkban is. Ahogy fogynak a házak, porták, fogynak a gyümölcsfák is, kihalnak a kertekből. A pesti vevő első dolga az öreg fák kivágása. Ilyen apróságokon múlik egy kultúra, aminek része az is, hogy nevének tudjam nevezni azt a gyümölcsöt, ami a kertemben terem. Gyulától tanultam meg, hogy olyan gyümölcs nincs, hogy alma vagy körte. Milyen alma, milyen körte? Ha az ember ezt tudja, az megérinti a lelkét.



A Baki Faluházban 2018. november 19-én elhangzott beszélgetés szerkesztett változata.



► **Kovács Gyula:** Olyan gyümölcsünk valóban nincs, hogy körte, felénk még pálinkában sem. Van tuskés körte, sózókörte, bakszarkörte, és sorolhatnám. Göcsej térségének az elmúlt évtizedekben több mint négyszáz körtefajtáját találtam meg. Franciaországnak a lajstromok szerint hétszáznyolcvan régi fajtája van. Meggyőződésem, hogy Göcsejnek száz évvel ezelőtt több körtefajtája volt, mint egész Franciaországnak. Annak a Göcsejnek, amelynek nem volt önálló népviselete, szötte. Mégis, micsoda szellemi erő szelektálni, kiválogatni ilyen hatalmas fajtamennyiséget! Döbbenetes az a sokszínűség, és tragikus ennek

a pusztulása. Az 1980-as évek közepén kezdtem összeírni a régi kerteket, gyümölcsösöket, majd huszonöt év múlva visszatértem ugyanazokra a területekre. Döbbenet tapasztaltam, hogy ezeknek fajtában és darabszámban több mint a fele elveszett. Valószínűsítem, hogy ma még nagyobb hiányt tapasztalnék. Nemcsak a gyümölcsészet pusztul el, hanem a néprajznak ezernyi dolga, azaz az örökségünk. A kérdés az, mit tudunk tenni annak érdekében, hogy ezt a pusztulást legalább részben megakadályozzuk. Azt a töredéket pedig, ami maradt, át tudjuk adni a gyerekeinknek, unokáinknak.



The fairy gardens were intended to become the largest collection of ancient fruit varieties native to the Carpathian Basin. In addition to saving some of the last saplings of certain species, the purpose of these gardens is to promote and pass on immense biological value. Aiming to preserve native varieties, Gyula Kovács started working as a forester in the 1980s after witnessing the large-scale destruction of the fruit trees and memories of the old Göcsej culture. Actor József Szarvas and writer Lajos Ambrus joined him to realize the shared dream. At their initiative, a wide-ranging network was created, which is now present all across the Carpathian Basin. More than three thousand old Hungarian varieties of apple, pear, plum, cherry, sour cherry, medlar, quince, rowan, almond and peach trees have been successfully cultivated in about two hundred fairy gardens. In addition to storing scion and stock wood for grafting, these gene banks are prominent actors in several areas of preserving tradition. Apart from the pomological aspects, the gastronomy, tales and songs associated with the individual varieties are also an important part of our heritage.

› Sz. J.: Ezt a lehetőséget ragadtam meg, amikor Viszákon létrehoztunk egy Tündérgertet. Megjegyzem, nem volt könnyű a faluban ezt megvalósítani. Nézzem már szét – mondták –, hogy hány kert van a faluban, minden háznál van gyümölcs..., mit akar itt? Gyula segítette ezt a munkát, azzal a feltétellel, ha minden gyümölcsfa mellé gondnokot választunk. 2009-ben ötvenkét gyümölcsfát ültetünk el. Mindnek helyi vagy innen elszármazó gyermek gondnoka van. Minden esztendőben annyi gyümölcsfát mentünk be a kertbe, ahány gyermek előző évben a faluban született. Így most több mint száz gyümölcsfánk van a Tündérgertben. Az avatási ünnepen olyan élményben volt részem, amire érzelmileg nem voltam





felkészülve. Az elültetett ötvenkét gyümölcsfa mellett ott állt ötvenkét család: az unoka, a gyermek, az apa, az anya, nagypapa, nagymama, és a dédi is... Ekkor jöttem rá, hogy én valójában semmit sem tudok a gyümölcsfákról.

► **K. Gy.:** Bereczki Máté, aki legnagyobb gyümölcsészünk volt, így írt 1874-ben:

„A gyümölcsészet olyan, mint a szeretet vallása. Megnemesíti az ember lelkét, ahogy megnemesíti az átoltás a vad fát.”

Talán ennek köszönhető az is, hogy jelenleg több mint kétszáz tündérvérvény van szerte a Kárpát-medencében. A szórvány magyarságnak talán nincs is olyan területe, ahol nem gyűjtötték a saját

örökségüket, hagyatékukat. Jelenleg a pórszombati, medes-hegyi génbank őrzi Európa legnagyobb ilyen jellegű gyűjteményét. Több mint három és fél ezer fajta gyümölcsfa van, helyesebben volt a gyűjteményünkben, mert háromszázra becsülöm azok számát, amelyek az elmúlt évben végleg elpusztultak egy helyi vadásztársaság működésének következtében. Ez nem csupán gyümölcsészet, ebben a néprajzunknak ezernyi rétege van, amely a fákkal együtt pusztul el. Aki pedig a múltját elveszíti, annak jövője sem lesz.

► **Sz.J.:** Bennem már 2009-ben felmerült, hogyan lehet egy kert közösség-erősítő. Ráadásul egy olyan közösség, amely nem is kérte ezt... Mit tehet egy közösség, amely fogyásra ítélte magát? Ebben a pillanatban Viszákon van egy fogyatkozó népesség, miközben

gyümölcsfáink közössége gyarapszik. Kíváncsian várom, mikor ismerjük fel a helyzet drámaiságát. 2011-ben ismerkedtem meg Csernyus Lőrinc építésszel, neki köszönhetően jelent meg nálunk a Makovecz Imre-féle Vándoriskola. Először egy szakrális teret építettünk egy öreg körtefa köré, a következő évben pedig egy hidat, bőrüt (Országépítő, 2014/3. – a szerk.) az úttól a Tündérvérvénykertig. Majd elkezdtünk építeni egy kemencekápolnát. Idén nyáron már négy tábort szerveztünk a Vándoriskola-gondolat szellemében, melyben a viszákiak is részt vettek. Nem is tudom, hogy a gondviselés hogyan tudott engem ilyen helyzetbe hozni azzal a múlttal, azzal a neveléssel, azzal a gyökér nélküli, szándék nélküli, hagyaték és hagyomány nélküli világgal, amelybe én beleszülettem. Hogyan is tudott engem oda segíteni, hogy egyszer csak 2002-ben találkoztam Kovács Gyulával, és egy olyan gondolattal, ami bennem így rezonált. Hét évre rá Viszákon megjelent az első közösségi kert, a Tündérvérvény. Azóta eltelt tíz év. Sokat gondolkodtam ezen, és arra jutottam, hogy bizony-bizony, az emberben meglévő hiányérzet is lehet teremtő erő, teremtő energia. Mindez elvezetett a Kárpát-medence pusztuló őshonos gyümölcs-hagyatékának megmentéséhez, a közösségépítés gondolatához.

Egyszer Kovács Gyula barátom egy újságírói kérdésre válaszolva így vallott együttműködésünkről: Ambrus Lajos író ír, Szarvas József színművész beszél róla, én meg csinálom. Bizony egy ember magányos, két ember már közösség, három ember meg már fantasztikum. A Tündérvérvény-mozgalmunk jövőre tízéves lesz. Ambrus Lajos megírta hazánk és a Kárpát-medence nagy pomológiai könyvét, amely egyelőre kiadóra vár. Fontos lenne, hogy mindenkihez eljusson, feladatomban érzem, hogy ezért mindent megtegyek. Ez a könyv olyasvalamiről tudósít – közte Kovács Gyula munkásságáról –, ami ebben a pillanatban hazánk, közösségünknek a legjelentősebb nemzeti kultúramentő tevékenysége.